

Algul oli sõna: ühe keelu eestikeelse sõnastuse kujunemisest¹

Loone Ots

Kultuuriloolane ja koolitaja

1. Sissejuhatus

Inimene eksisteerib füüsiliselt, kuni ta on elus. Elusana saab ta tegutseda, sealhulgas iseennast taastoota. Iga üksiku elu kaitse on seega kogu ühiskonna olemasolu alus. Sõna *kooskond* võõrvaste *sootsium* ongi tuletatud ladina mõistest *socius* ehk kaaslane, liitlane – keegi, kes ei ohusta, vaid eeldamisi vastupidi, vajaduse korral kaitseb kõrvalseisja elu. Keeld tappa on niisiis ühiskondlike suhete edenemise alus.

Siinse artikli eesmärk on uurida, millises sõnastuses on eestlane ise ajaloo jooksul saanud eesti keeles kirjaliku tekstina teada keelust tappa. Eesmärk on vaadelda käsu põhiallikat – piiblitekste ja leida võimalikud muutused sõnastuses.² Samu tekste olen vaadelnud ka tsitaatidena katekismustes ja aabitsates.³ Ajapiirid olen seadnud aastast 1632 (Heinrich Stahli „Kodu- ja käsiraamatu“ I osa⁴) aastani 2014 (Jehoova tunnistajate „Piibel. Uue Maailma tõlge“⁵). Vaatluse all on seega ligi neli sajandit.

2. Katekismused ja käsiraamatud

Aastail 1528–1529 kirjutab Martin Luther „Väikese katekismuse“⁶, mis esitab lühendatult ning lihtsustatult luterlike vaadete põhialused küsimuste ja vastuste kujul. Raamat ilmub mais 1529 ja sisaldab kümmet käsku, usutunnistust ning meieisapalvet koos selgitustega, kommentaare sakramentide sisu kohta, hommiku- ja õhtupalveid ning piibli kirjakohti. Kuigi ametlikuks luterliku usutunnistuse tekstiks tunnistatakse teos alles 1577, levivad selle osad luterlikel saksa keelealadel kiiresti ja laialt juba kohe pärast kirjutamist. Käsud, usutunnistus ja meieisapalve paigutatakse kirikutesse ja koolidesse ka plakatite kujul, et igäüks saaks neid lugeda ja meelde jätta. Võime üpris suure tõenäosusega arvata, et Tallinna ja hiljem kogu Eesti ala linnade reformeerudes, st 1520., aga kindlasti 1530. aastaist, olid sarnased tahvlid käibel ka Eesti ala kirikutes, kuigi eeldamisi ei olnud need kirjutatud eesti keeles ega mõeldud tollal veel haruldasele, lausa kurioossele eesti lugejale. Küll aga võisid teksti omal algatusel eesti keelde tõlkida ja seda eestlaste seas levitada kohalikud pastorid. Otsesed teated selle kohta puuduvad.

¹ Artikkel põhineb osaliselt XXVII õiguskeelepäeval peetud ettekandel „Algul oli sõna: õhtumaa inimese põhiõiguste sõnastuse kujunemisest eesti keele näitel“.

² Täna südamest Tallinna Ülikooli akadeemilise raamatukogu Baltika osakonna töötajaid ja Eesti Rahvusraamatukogu humanitaarsaali juhatajat Krõõt Liivakut, tänu kellele sain kätte ka kõige rariitsemad väljaanded.

³ Olen kasutanud järgmisi lühendeid: 1 Kn – Esimene kuningate raamat, 2 Ms – Teine Moosese raamat; 5 Ms – Viies Moosese raamat; Jk – Jaakobuse kiri; Lk – Luuka evangeelium; Mk – Markuse evangeelium; Mt – Matteuse evangeelium; Rm – Pauluse kiri roomlastele.

⁴ Stahl, H. M. Henrici Stahlen Reval: Estho-Livonis Hand- und Hauszbuch für das Fürstenthumb Esthen in Liffland. Tallinn, 1632.

⁵ Jehoova tunnistajate piibliraamatud. Vaadatud 25.10.2020.

⁶ Luther, M. Väike katekismus. 1529. Vaadatud 07.01.2021.

Katekismuse vanim teadaolev eestikeelne tõlge on Simon Wandrati ja Johann Koelli katekismuse osade eestindus aastast 1535, autoriks Koell. Teose säilinud fragmendid ei sisalda kümmet käsku, kuid arvestades raamatu mahtu (erinevad allikad pakuvad selleks 120–140 lk), olid need kindlasti kaante vahel olemas. Raamat hävitati pea kohe pärast trükiste jõudmist Tallinnasse, põhjused olid arvatavalt teatud libastumised luterliku teoloogia rajalt. Seega ei jõudnud katekismus ei luterlike pastoritenigi, veel vähem maarahva pähe ja suhu.

Järgmine, seekord tervikuna säilinud eesti katekismus on Heinrich Stahli „Kodu- ja käsiraamatu“ (1632–1638) tekst. Siit saame esimese eesti keeles trükitud viienda käsu sõnastuse. Stahli tõlkes kõlab see: *Siña ep peat erratapma*⁷. (ñ märgib kaksik n-i, teistes käskudes on sõna *sina* n-hääliku märkimiseks kasutatud kaht ühesugust tähemärki). Näeme, et tõlge esitab üks ühele rööbiti esitatud saksa variandi *Du solst nicht Tödten* tõlke. Selgitatud on ka käsu mõte, mis kätkeb nii nõuet tagada ligimese füüsiline turvalisus kui ka nõuet teda hädas aidata – vaesuse ja nälja kontekstis võiks see olla näiteks abi toidu või eluaseme näol.

Käsiraamatu kolmandas osas⁸ on 4. pühapäeval pärast Kristuse ilmumist loetavas evangeeliumitekstis (Rm, 13:8) kasutatud sõnastust .. *sinna ep peat mitte tapma*. See osa on ilmunud aastal 1638. Saksakeelne rööptekst on identne 1632. a sõnastusega, eesti oma, nagu näeme, on muutunud. Võime järeldada, et kuue aastaga on autori eesti keele oskus tõusnud tasemele, kus ta loobub pigem indoeuroopapärasest lõpetatud tegevuse näitamisest grammatiliste vahendite abil.

17. sajandi lõpuni ilmub vähemalt viis eestikeelset katekismust.⁹ Katekismuste kaudu levib viies käsk ehk tapmise keeld üsna ühtemoodi sõnastuses üle Eesti kuni 20. sajandini. Gottlob Tartukeelse variandi sõnastus pärineb aastast 1764¹⁰ (vaata 1787. a 2. trüki¹¹).

3. Aabitsad

Aivar Põldvee on rõhutanud, et 1641.–1642. a ilmunud esimese eesti aabitsa puhul (teos ei ole säilinud) selgitas Tallinna piiskop Ihering, et aabitsa tekst on võetud Stahli katekismusest ja et see tuleb kasutusele võtta mitte ainult kirikutes, vaid ka pastoraatides ja mõisates, kus selle abil võiks lugemist õpetada köstrid ja tudengitest koduõpetajad. Lugemiseks mõistis piiskop eeskätt katekismuse ettelugemise järgi päheõppimist.¹² Võime eeldada, et Iheringi aabitsa kaudu said Eestimaa hertsogkonna ehk provintsi eestlased selle nõude alusel täpse teabe inimelu puutumatusel kohta täpselt ühesuguses sõnastuses kohustuslikult pähe õpitava teabe elu väärtustamise ja tapmise selge, kompromissitu keelu kohta.

⁷ **Stahl, H.** (viide 11). Leheküljed nummerdamata. Käsu sõnastus: „Meija peame Jummalale kartma/ ninck armastama, eth meije omma Liggimesse ihule üchtekit kahjo echk kurja teggeme, Erranis temma awwitama ninck hehdt temmale tegema keicke ihho hedda sehs.“

⁸ **Stahl, H.** Hand- und Hauszbuch für die Pfarrherren und Haus-Väter Esthnischen Fürstenthumbs. Dritter Teil. Tallinn, 1638. Leheküljed nummerdamata.

⁹ **Kõressaar, V.** Lõuna-eestikeelne õpik-katekismus aastast 1700. Lisandeid eesti varasele raamatuloole. – Tulumuld 1987 nr 3, lk 139.

¹⁰ **Frölich, G. C.** Önsa Lutterusse Katekismus, Lühhidelt Pühhä Kirja perrä ärräselletetu, nink Küssimisse nink Kostmisse kombel kokkosäetu. Jummalalle Auwus, nink temmä Tarto-Ma Koggodusse Tullus. Riia, 1764.

¹¹ **Frölich, G. C.** [Önsa Lutterusse Katekismus. 2. trükk](#). 1787, lk 34–35. Vaadatud 08.01.2021.

¹² **Habicht, K., Prillop, K.** Heinrich Stahlist värske pilguga. – Sirp 05.12.2014. Vaadatud 08.01.2021.

Ka paljudes järgmistes aabitsates on käsk sees, kuna käsud ja Lutheri väike katekismus on tihti aabitsatesse põimitud. Näiteks Bengt Gottfried Forseliuse aabitsast (põhjaeesti variant 1694, lõunaeesti variant 1698) moodustab katekismus lausa põhimahu.

Johann Fischeri katekismus sõnastab käsu *Sinna ei peä mitte ärrätapma*.¹³ Fischeri samal aastal üllitatud põhjaeestikeelne katekismus annab sõnastuse identselt, loobudes vaid vokaalharmoniast: *Sinna ei peä mitte ärratapma*.¹⁴ Viktor Kõressaar rõhutab mõlema katekismuse „ühekuuluvust“.¹⁵

Eestimaa, nüüd juba kubermangu alade õppevaras esitatakse viies käsk stahllikus sõnastuses ja kirjpildis kuni 19. sajandi esimese pooleni. Leiame selle rohkem kui sajandi pärast nt Otto Wilhelm Masingu 1795. a üllitises, Masingu didaktiliste põhimõtete järgi on sõnad algaja lugeja abistamiseks silbitatud: *Sin-na ei pe-a mit-te tapp-ma*.¹⁶ Lõuna-Eestis ehk Liivimaa kubermangus on käsk esitatud puisemalt, lõpetatud tegevusena, nt Friedrich Gottlieb Moritzi koostatud aabitsas (1815). Loeme sealt: *Sin-na ei pe-ä mit-te är-ra-tap-ma*.¹⁷

Sõnastust *sina ei pea mitte (ära) tapma* kasutavad kõik 19. sajandi aabitsad, mis sisaldavad kümmet käsku. Mõned aabitsad, näiteks Georg Philipp August von Rothi¹⁸ või Christoph v. Stackelbergi¹⁹ omad, ei pruugi käske üldse sisaldada. Küll aga on need olemas juba silbitamata kujul Carl Robert Jakobsoni „Uues aabitsaraamatus“ (esmatrükk 1867)²⁰.

Sõnastuse variatiivsus on väga väike ka erinevate konfessioonide puhul, kuid uuema aja tõlked vastavad rohkem ilmunisaja keelepruugile. Näidetena võib tuua juba 19. sajandi lõpukümnendite uuema kirjakeele ja uue kirjaviisi ajastul välja antud õigeusu katekismuse sõnastuse *Sa ei pea mitte tapma*²¹ ja Eugen Mickwitzi aabits-katekismuse traditsiooniliselt saksapärasema *Sina ei pea mitte ära tapma*²².

Kokkuvõtteks nendime, et kümme käsku kui aabitsavara on tapmise keeldu levitanud suurtes hulkades kohustuslikult 17. sajandi teisest poolest kuni enam-vähem aastani 1900, mil

¹³ **Fischer, J.** Önsa Lutri Laste-Oppus, Lühhidelt Pühhä Kirja perrä ärräselletetu, nink Küssimisse nink Kostmisse kombel kokkosäetu Jummalalle Auwusz, nink temmä Tarto-Ma Koggodusse Tullusz. Riia, 1694, lk 21. Kordustrükk ilmus aastal 1700.

¹⁴ **Fischer, J.** Önsa Luterusse Laste Öppetus Lühhidelt Pühha kirja järrele ärrasellitud, ning Küssemisse ja Kostmisse kombel kokko säetud. Jummalale Auuks, ning temma Koggodusse Kaswuks. Riia, 1694, lk 21. Põhjaeestikeelne variant.

¹⁵ **Kõressaar, V.** (viide 18), lk 135.

¹⁶ **Masing, O. W.** ABD ehk Luggemisse-Ramat lastele, kes tahawad lugema öppida. Tartu: M. G. Grenzius, 1795, lk 21.

¹⁷ **Moritz, F. G.** ABD nink wäikenne luggemisse ramat Tarto ma-rahwa tullus Keiserlikko Tarto sure koli ramato kohto lubbaga. Tartu: M. G. Grenzius, 1815, lk 9.

¹⁸ **v. Roth, G. P. A.** ABD nink weikenne Luggemisse ramat Tarto ma rahwa tullus Keiserlikko Tarto sure koli ramato kohto lubbaga. Tartu: M. G. Grenzius, 1814.

¹⁹ **v. Stackelberg, C.** Essimenne Luggemisse-ramat Lastele Tallinn: J. H. Gresel, 1820.

²⁰ **Jakobson, C. R.** Uus Aabitsaraamat, kust wiiekümne pääwaga lugema ja kirjutama wõib öppida. Kirja pannud C. R. Jakobson. Peterburi, 1867.

²¹ **Lebedev, V.** Õige usu lühikene Katekismus. Narva, 1894, lk 30.

²² **Mickwitz, E.** Wastne ABD-Ramat nink Luteruse wäikene Katekismus. Tartu, 1887, lk 43.

kooliharidus hakkab järk-järgult ilmalikustuma ja kirikliku asemel pigem rahvusliku vaatega autorid, nagu Ernst Särgava-Peterson, ususisu enam nimme aabitsatesse ei lülita.

4. Vana testament

Keeld tappa on vanas testamendis esitatud mitmel korral. Jumal kinnitab vend Aabeli tapnud Kaini veresüü (1 Ms: 4, 10-11). Kogu loodust inimese valitseda andes keelab Jumal võtta inimese hinge; seda saab lepitada ainult veritasu ehk tapja hinge võtmisega (1 Ms: 9, 6).

Viiendaks käsuks saab keeld tappa kümne käsu ehk dekalooži tutvustuses 2 Ms 20: 13. Keeldu korratakse veidi teises sõnastuses inimestevaheliste suhete sätestamisel 2 Ms 23: 7 ja identses sõnastuses, kui Mooses meenutab juutidele oma kohtumist Jumalaga Siinai mäel 5 Ms 5: 17.

Keeldu võib rikkuda erandolukordades: sõja puhul (1 Kn 2: 5-6), surmanuhtlust täide viies (3 Ms 20: 9–16) ja kodu kaitseks öise rünnaku vastu (2 Ms 22: 2-3). Siin artiklis me nende kirjakohtade sõnastusi ei vaatle. Selle asemel uurime, kuidas on tapmise keelu sõnastus arenenud vana testamendi tõlgetes alates esmailmumisest ehk Anton Thor Helle tõlgitud piiblist 1739²³. Rõhutan, et kuni 2014. aasta Jehoova tunnistajate väljaandeni on piiblitõlget küll ajakohastamise eesmärgil korrigeeritud, kuid aluseks on ikkagi jäänud just Thor Helle piibel, uuendused on selle redaktsioonid. Välja olen jätnud Jaan Bergmanni uuendatud tõlke (1915), mis jäi puhkenud I maailmasõja ning autori surma tõttu käsikirjaks ega jõudnud kasutajaskonnani.

Vaatleme 2 Ms, 23: 13–16 ehk esimest kirjakohta, mis esitab kümme käsku, kreekapäraselt dekalooži, erinevates piiblitõlgetes.²⁴ Näeme, et aastast 1739 kanooniline *ei pea mitte* muutub 1939. aastast väljendiks *sa ei tohi*. Versioonid aastaist 1968²⁵ ja 1997²⁶ on lisanud imperatiivile kohase hüüumärgi, 2014. aasta uustõlge on sellest taas loobunud.

Anton Thor Helle esitab 1739. aasta tõlkes 17. sajandi ning 18. sajandi alguse katekismustest ja käsiraamatuist juba tuntud sõnastuse *Sa ei pea mitte tapma*. See püsib 20. sajandini. Alles esimese vabariigi lõpul, kui kaks põhiseadust on juba tapmise keeldu ilmalikult kehtestanud, soovib konsistoorium koos Briti piibliseltiga anda välja uue, keeleliselt 20. sajandi lugejale sobiva piibli täisversiooni. Põhiredigeerijaks saab Harald Pöld, kes otsustab muu hulgas

²³ Piibli Ramat, se on keik se Jummal Sanna, mis Pühhad Jummal Mehhed, kes pühha Waimo läbbi juhhatud, Wanna Seädusse Ramatusse Ebreä Kele ja Ue Seädusse Ramatusse Kreka Kele essite on ülleskirjotanud, nüüd agga hopis, Jummal armo läbbi, meie Eesti- Ma Kele Essimest korda üllespandud, ja mitme sünda salmiga ärrasselletud. Essimesses otsas on Üks õppetud ja maenitus nende heaks, kes Jummal sanna omma hinge kassuks püüdwad luggeda. TALLINNAS, Trükkis sedda Jakob Joan Köler. 1739. Aastal. Tallinn, 1739.

²⁴ **1739:** Sa ei pea mitte tapma; Sa ei pea mitte abielu ärrarikkuma; Sa ei pea mitte warrastama; Sa ei pea mitte räkima omma liggimese wasto kui walletunnistus-mees. **1939:** Sa ei tohi tappa. Sa ei tohi abielu ära rikkuda. Sa ei tohi varastada. Sa ei tohi rääkida oma ligimese wastu kui vale-tunnistusmees. **1968:** Sa ei tohi tappa! Sa ei tohi abielu rikkuda! Sa ei tohi varastada! Sa ei tohi tunnistada oma ligimese wastu valetunnistajana! **1997:** Sa ei tohi tappa! Sa ei tohi abielu rikkuda! Sa ei tohi varastada! Sa ei tohi tunnistada oma ligimese wastu valetunnistajana! **2014:** Sa ei tohi tappa. Sa ei tohi abielu rikkuda. Sa ei tohi varastada. Sa ei tohi anda teise inimese kohta valetunnistust.

²⁵ Piibel: Vana ja Uus Testament. London: The British and Foreign Bible Society, 1968. Kasutatud võrguversiooni piibel.net. Vaadatud 20.01.2021.

²⁶ Kasutatud võrguversiooni piibel.net. Vaadatud 20.01.2021.

uuendada käsulaudade teksti. Samas tekitab just see muutus lainetust piiblitõlke komisjonis. Seda mainib ka nädalaleht Eesti Kirik.²⁷ Piiblitõlke komisjon otsustab siiski jääda uues testamendis harjumuspärase *ära mitte* juurde ja kannab protokollis nõude teha vajalikud muudatused kogu uue testamendi mahus.²⁸

Kuid 1939 ilmub Looduse kirjastuse ettevõtmisel eestikeelse piibli 200. aasta sünnipäeva puhul kultustrükiseks saanud nn suur piibel, rahvas seas tuntud kui Doré piibel²⁹. See põhineb Thor Helle piibli 15. trükil, kuid selle on keeleliselt korrastanud Johann Voldemar Veski ja Uku Masing. Viimane on olnud ka Harald Põllu kaasredaktor, kuid noore lingvisti jõnk kompromissitus on sundinud teda redigeerijaameti maha panema. Nüüd on Masingul olnud vabad käed viia kõik kavandatud sõnastused sisse Looduse juubeliväljaandes. Just sealt loeme esimest korda 2 Ms 20: 13 kirjakohta tänapäevast sõnastust *Sa ei tohi tappa*.³⁰

Eksiilis Briti ja välismaa piibliseltsi toel ilmunud 1968. aasta piibel kasutab Harald Põllu ja Endel Kõpu sõnastusi. 2 Ms 20: 13 on jäänud sõnades samaks, muutunud on interpunktsioon – lause lõpp on saanud juurde hüüumärgi: *Sa ei tohi tappa!* Ka 1997. aasta redaktsioon, mille valmimisel osalesid eeskätt Uku Masing, Toomas Paul, Endel Kõpp, Kristiina Ross ja Vello Salo, jätab lause samaks: *Sa ei tohi tappa!*

2014 ilmub Jehoova tunnistajate „Piibel. Uue Maailma tõlge“, esimene täiesti uus tõlge pärast 275 aastat. Tekst on soovitud viia vastavusse Jehoova tunnistajate algatusel teistes keeltes ilmunud piiblitõlgetega. Lihtne, sorav ja hästi loetav ning arusaadav uus tekst saab asjatundjailt kiita,³¹ kuid on mõnede kriitikute arvates muudetud liiga nüüdisaegseks. Dekaloogi viies käsk on jäänud muutmata, kadunud on hüüumärk: *Sa ei tohi tappa*.

Ühiskondlikke suhteid reguleeriva 2 Ms 23: 7 sõnastus on aja jooksul muutunud.³² Näeme, et selles kirjakohtas on tapmise keelu sõnastused üksteisest ajas rohkem erinenud. 18. sajandi *ei pea mitte tapma* on 1939. aasta redaktsioonis muutunud käsuks *ära tapa*. Masing on muutnud *sedda ilma süüta* verbiliseks kõrvallauseks *kes ilma süüta on*, kustutanud *sedda õelat* saksa artiklit märkiva asesõna ja paigutanud lause lõppu hüüumärgi. 1968. ja 1997. aasta identseteks jäetud

²⁷ Paul, T. Eesti piiblitõlke ajalugu. Esimestest katsetustest kuni 1999. aastani. Tallinn: Emakeele Selts, 1999, lk 681: „U. Test. tõlkes on ära muudetud [*kurioosum: ka siin on muutmine ikka saksapäraselt sõnastatud!* – L.O.] dekalooži väljend „ära mitte“ ja selle asemele on pandud „sa ei tohi“.“

²⁸ Paul, T. (viide 36), lk 681.

²⁹ Jumala Püha Sõna Suur Piibel. Välja antud eestikeelse piibli 200. aasta juubeli tähistamiseks. Tartu–Tallinn: Loodus, 1938–1940. Piibel jõudis vaid ettevalmistajani, müümata eksemplariid ja ladu hävitati nõukogude võimu käsil 1940.

³⁰ 1939 ilmub taskuväljaandes ka Rikhold Klaasi soome ja saksa keele vahendusel ning eelmiste tõlgete alusel tõlgitud uus testament. Artikli autoril ei ole õnnestunud seda eksemplari kätte saada, mistõttu on selle huvitava tõlkekatsetuse sõnastus siinsest käsitlusest välja jäetud.

³¹ Paul, T. [Jehoovatunnistajate õnnestumine](#). – Sirp 10.10.2014. Vaadatud 10.01.2021.

³² **1739:** Jä kaugele valskusse asjast ärra; ja sedda ilma süta ja õiget ei pea sa mitte tapma, sest ma ei tahha sedda õelat mitte õigeks arvata. **1939:** Jää kaugele valskuseasjast ärra; ja sedda, kes ilma süüta on, ja õiget ärra tapa, sest ma ei taha õelat mitte õigeks arvata! **1968:** Pettuse asjast hoiä eemale; ja sa ei tohi tappa süütut ega õiget, sest mina ei mõista õigeks ühtki õelat! **1997:** Pettusasjast hoiä eemale; ja sa ei tohi tappa süütut ega õiget, sest mina ei mõista õigeks ühtki õelat! **2014:** Ärgu olgu sul midagi tegemist valesüüdistustega; ärra tapa süütut ega õiget, sest ma ei mõista õigeks jumalatut, kes sedda teeb.

sõnastused kasutavad sõnastust *Sa ei tohi tappa!* Sõnastus *seda, kes ilma süüta* on teisendatud *süütuks*, 1939. aasta hüüumärk säilitatud. Jehoova tunnistajate tuliuus tõlge erineb eelmistest tunduvalt. Tapmise keeld on esitatud lihtsamal võimalikus variandis *ära tapa. Õel* on asendatud *jumalatu*-ga, tapmise kui teo rõhutamiseks on lõppu lisatud selgitav *kes seda [tapmist] teeb*. Sõnum on tõesti selgem.

5 Ms 5: 17 esitavad 1739. ja 1939. aasta piiblitõlked nii, et muutunud on saksapärase *mitte tapma*, asendudes selgema ja eestipärasema variandiga *ei tohi tappa*.³³

1968. ja 1997. aasta tõlked on varem 17. salmi all kokku võetud käsud lahutanud nelja salmi vahel. Uus 17. salm kõlabki nüüd: *Sa ei tohi tappa!* Käsud on hüüumärgistatud. 2014. aasta tõlge jätkab kahe eelmise tava esitada iga käsk eraldi salmis. Hüüumärgist on loobutud: *Sa ei tohi tappa*.

Kokkuvõttes on tapmise keeld vanas testamendis aegade jooksul evinud sõnastusi *sina ei pea mitte tapma*, *Sina/sa ei tohi tappa* ja *ära tapa*, kusjuures ühe tõlke piires ei pruugi sõnastused olla identsed.

5. Uus testament

Uues testamendis esineb keeld tappa arvukalt, nt Mt 5: 21: ja 19: 18; Mk 10: 19; Lk 18: 20; Rm 13: 9; Jk 2: 11 jm.

Uue testamendi varasemad tõlked on olnud suunatud nii tallinna kui tartu keele alade kasutajaskonnale. Kui vana testamendi tõlked on järginud Thor Helle loodud tallinna keele kaanonit, on uue testamendi puhul põnev jälgida 17. ja 18. sajandi alguse eesti keele kaht varianti, kusjuures tartukeelne tõlge on vanem kui tallinnakeelne.

Esimest korda näeme viiendat käsku Jeesuse mäejutluses Mt 5: 21 ja seda on täiendatud järgmises salmis Mt 5: 22. Eesti keeles ilmus see uue testamendi varaseimas, Adrian Virginiuse 1686. aastal ilmunud tartukeelses tõlkes.³⁴ Tsitaadina esineb kirjakoht ka 18.–19. sajandi tartukeelsetes katekismustes, kuid muutub keeleliselt, vrd nt ühes kordustrukis 1787.³⁵

³³ **1739:** Sa ei pea mitte tapma. Ja sa ei pea mitte abielu ärarikkuma. Ja sa ei pea mitte varastama. Ja sa ei pea mitte oma ligimese vastu rääkima kui valetunnistusmees. **1939:** Sa ei tohi tappa. Ja sa ei tohi abielu rikkuda. Ja sa ei tohi varastada. Ja sa ei tohi oma ligimese vastu rääkida kui valetunnistaja.

³⁴ **Virginius, A.** Meije Issanda Jeesuse Kristusse Wastne Testament, Echk Jummal Pöhä Söna, Kumb Perräst ISSANDA JESUSSE KRISTUSSE Sündmist põhist Ewangelistist nink Apostlist om ülleskirjotetu. Riia, 1686, lk 8. Käsu sõnastus: „Teie olete kuulnu, et neile Wannule om üteldu: Sinä ei pea mitte tapma; ent keä tapab, se om Kochto ka wölgo. Ent minna ütle teile / et kea ilmaasjatta oma Welle ga Weha peab / se om Kochto ga wölgo : ent kea omma Welle wasta ütleb Raka / se om suhre Kochto ga wölgo / ent kea ütleb sinna Haugu / se om Pörgu Tulle ga wölgu.“

³⁵ **Frölich, G. C.** Önsa Lutterusse Katekismus, Lühhidelt Pühhä Kirja perrä ärräselletetu, nink Küssimisse nink Kostmisse kombel kokkosäetu. Jummalalle Auwus, nink temmä Tarto-Ma Koggodusse Tullus. Riia, 1787, lk 18. Käsu sõnastus: „Ke ilmaasjatta omma Wellega Wihha peap, se om Kohtoga wölgo: Ent ke omma Welle wasta ütleb Raka, se om sure Kohtoga wölgo: Ent ke ütleb: Sinna Haugu, se om Pörgu Tullega wölgo.“

Aramea tüvest tuletatud *raka* on muide piibli tekstis ainukordne sõna. Tuletatud verbitüvest, mis algselt on tähendanud *siilitama*, on *raka* vasteiks pakutud *edev, tühine, rumal, loll, tühja peaga, kasutu* ja isegi *neetud*.³⁶ Mida tähendab tänapäeva inimesele mõistetamatu *haugu*? Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamat (1869) annab vasteks *thor, narr, thöricht* [narrikas].³⁷

Võrreldes vana testamendi dekalooigiga näeme olulist muutust. Jeesus seob käuseadusest tuntud inimese füüsilise tapmise keelu keeluga inimest sõnadega mõnitada ja võrdsustab füüsilise tapmise verbaalse alandamisega.

Juba aastal 1682 on Rootsi kuningas Karl XI tellinud Johann Fischerilt (tema tõlkenäiteid vt ka eestpoolt katekismuste peatükist) piibli tõlkimise läti, põhjaeesti ja lõunaeesti keelde. Tõlge nõuab aastaid, Eesti aladel algab suure nälja aeg, järgnevad Põhjasõda ja 1710.–1711. aasta katk. Tallinnakeelne uus testament ilmub alles 1715, kui Venemaa keisririigiga liidetud Eesti aladest on saanud sõjast räsitud, drastiliselt kahanenud rahvaarvuga piirkond. Kehtima on hakanud uued seadused. Luterlus ei ole enam ainuvaldav konfessioon, selle kõrval on keisriusk ehk vene õigeusk. Samas ei nõuta maarahva ümberristimist, nii et luterlik kogukond säilib *in corpore*. Seega on vajadus Lutheri nõutud igamehepiibli ja luterliku katekismuse järgi olemas ja pühakirjatõlked hakkavad katuse alla saama.

Eberhard Gutsleff noorema ja Heinrich Gutsleffi tõlgitud ning aastal 1715 Tallinnas konsistooriumi üllitatud tallinnakeelne uus testament pakub Mt 5: 21–22 uues sõnastuses.³⁸

Tallinnakeelset uut testamenti täiendab Eberhard Gutsleffi koostatud kodu- ja käsiraamat (1721). Seal on viies käsk esitatud uue testamendiga identsel kujul *sina ei pea mitte tapma*.³⁹ Anton Thor Helle 1739. aasta piiblis on Mt 5: 21–22 tõlgitud aga veidi teisiti.⁴⁰ Võrreldes Gutsleffidega on tekstis sõnumit rõhutavaid lisasõnu: *ial tappab, ial ütleb*. Gutsleffi *tühja* asemel on *ilma asjata*. Erinevused pole niisiis suured.

³⁶ Vt sõna *raka* tähendust nt [Bible Dictionaryst](#) ja [The Bible Answerist](#). Vaadatud 08.01.2021. **Wellman, J.** [What Does The Word Raca Mean When Used In The Bible?](#) 2015.

³⁷ **Wiedemann, F. J.** Estnisch-deutsch Wörterbuch. Peterburi: Keiserlik Teaduste Akadeemia, 1869. Sõna [haugu](#). Vaadatud 02.11.2020.

³⁸ Meie Issanda Jesusse Kristusse Uus Testament Ehk Jummal Ue Sädusse Sanna mis Pärast Issanda JEsusse Kristusse Sündmist pühast Ewangelistist ja Apostlist on ülleskirjutud, ja nüüd Ma Keel ülespantud Tallinnas. Tallinn, 1715, eksemplaris leheküljed nummerdamata. Käsu sõnastus: „Teie olete kuulnud, et wannamille on räägitud: sinna ei pea mitte tapma, Agga ke tappab, on kohto wäärt. Agga mina ütlen teile, et igäüks, ke oma Wenna pääle tühja Wiha kannab, on kohto wäärt; Agga ke oma wenna wasto ütleb: Raka, see on suure kohto wäärt; aga ke ütleb Sina jölle, see on Põrgo Tulle wäärt.“

³⁹ Eesti-Ma Kele Koddo- ning Kirko-Ramat: Mis sees on I. Önsa Öppetaja Luterusse Katekismus lühhikesse Selletussega; II. Keik Ewangeliummid ja Epistlid, ning ka 1. Meie Issanda Jesusse Kristusse Kannatamine ning Surm; 2. Jerusalemma Liinna Ärrarikminne; III. Üks Laulo-Ramat; ning IV. Üks Palwe-Ramat; Jummal Auuks, ning Eesti-Ma Rahwa Öppetusseks walmistud. Trükkitud 1721. aastal. Tallinn, 1721, lk 4.

⁴⁰ Piibli Ramat ... (viide 32), uue testamendi osa, lk 7 (uues testamendis alustab Thor Helle lehekülgede uut numeratsiooni). Käsu sõnastus: „Teie olete kulnu, et wannemille on räägitud: Sina ei pea mitte tapma; agga kes ial tappab on kohto wäärt. Aga minna ütlen teile, et igga üks, kes oma wenna pääle ilma asjata wihha kannab, on kohto wäärt; agga kes ial oma wenna wasto ütleb: Raka, see on sure kohto wäärt; aga kes ial ütleb: Sa jölle, see on põrgo tulle wäärt.“

1912. aastal ilmub Jaan Bergmanni redigeeritud uue testamendi tõlke proovitrükk, arvult 2000 eksemplari.⁴¹ Üllitise eesmärk on koguda lugejailt tagasisidet ja kirjastada selle alusel parim võimalik versioon juba suurema trükiarvuga.⁴² Rahva sekka proovitrükk niisiis massiliselt ei jõua, kuid seda sobib siinkohal võrdluseks käsitleda. Teksti on Bergmann põiminud ka kirjed, mis aitavad leida samu mõtteid teistes kirjakohtades.⁴³ *Raka* on niisiis esimest korda saanud tõlkevaste *tühjaljas*.

Uku Masingu 1939. aasta redaktsioonis⁴⁴ on *raka* traditsiooni alusel alles jäetud, kirjapilt muutetud häälduspärasemaks. Lisaks *ei pea mitte* asendumisele sõnastusega *sina ei tohi* on Masing lisanud sõna *süüdlasena*. Lööja saatus on sellega konkretiseeritud: ta ei *kuulu*, vaid *läheb* põrgutulle.

1940. aastal jõuab Matteuse evangeelium ilmuda ka Luksemburgist pärit jesuiidi, katoliku misjonäri Henri Werlingi tõlkes.⁴⁵ See on ladusas, hästi arusaadavas keeles.⁴⁶ Werlingi keeleoskust on kiitnud ka Eesti tollane katoliku piiskop Eduard Profittlich.⁴⁷ Tõlkimisel abistas Werlingit eesti ajakirjanik, ajakirjanike liidu esimees Hendrik Moorson-Murdu.⁴⁸ Varem on Werling tõlkinud eesti keelde ka „Katoliku usu katekismuse“ (1931).⁴⁹ Sõnastust „ei pea tapma“ kasutatakse ka mujal toonases katoliku kirjavaras, nt palve- ja lauluraamatus „Au olgu Jumalale“ (1937)⁵⁰, mis on loogiline, sest sõnastus *ei tohi* hakkab seda asendama alles 1939. aastast. Alles hiljem, nt René Alliku tõlgitud „Väikeses katekismuses“ (2003), on kasutatud moodsamat *ei tohi*.⁵¹

Mt 5: 21–22 tõlkeid aastaist 1968 ja 1997, erinevad need vähe, kuid muutused on olulised.⁵² Salm 21 on peaaegu identne, vanema *iganes* asemel on uuemas tõlkes traditsioonilisem *igaiüks*.

⁴¹ Meie Issanda Jeesuse Kristuse Uus Testament ehk Uue Seaduse Raamat ja Kuninga Taaweti Laulu-Raamat: Proovitrükk. Tallinn, 1912.

⁴² **Paul, T.** (viide 36), lk 600 ja 614.

⁴³ Meie Issanda Jeesuse ... (viide 47), lk 6. Käsu sõnastus: „Teie olete kuulnud, et esivanematele on kästud „Sina ei pea mitte tapma!“ Aga kes tapab, olgu kohtu wäärt! 2 Moos 20, 13; 21, 12; 3 Moos 21, 17; 5 Moos, 17, 18. Aga mina ütlen teile, et igaiüks, kes oma venna peale ilma asjata viha kannab, on kohtu wäärt. Aga kes oma venna vastu ütleb: „Sa tühjaljas!“ on suure kohtu wäärt. Aga kes ütleb: „Sa jõle!“ on põrgu tule wäärt.“

⁴⁴ Jumala püha sõna ... (viide 38), lk 997. Käsu sõnastus: „Teie olete kuulnud, et ennemuistsetele on üteldud: Sina ei tohi tappa; aga kes iial tapab, läheb kohtu alla. Aga mina ütlen teile, et igaiüks, kes oma venna peale ilmaasjata viha kannab, läheb kohtu alla; aga kes iial oma venna vastu ütleb: raaka, see läheb suure kohtu alla; aga kes iial ütleb: sa jõle, see läheb süüdlasena põrgutulle.“

⁴⁵ Püha Matteuse Evangeelium. Kreeka keelest tõlkinud ja lühidalt seletanud H. Verling. Tallinn: Rooma-katoliku Kirik, 1940. Huvitaval kombel ei ole T. Pauli väga mahukas ja sisukas „Piiblitõlke ajaloos“ (viide 36) Werlingi üldse mainitud, kuigi ta jõudis lisaks kahele evangeeliumile tõlkida eesti keelde ka apostlite teod.

⁴⁶ Püha Matteuse Evangeelium (viide 54), lk 25. Käsu sõnastus: „Teie olete kuulnud, et räägiti vanematele: Sa ei pea tapma (2 Mos 20, 13). Aga mina ütlen teile: Igaiüks, kes oma venna peale viha kannab, väärrib kohut. Ja kes iial oma venna vastu ütleb „raka“, see väärrib suurt kohut. Ja kes ütleb „sa jõle“, see väärrib põrgu tuld.“

⁴⁷ Siseministerium. [16. Kodakondsuse küsimused ja rahvuse määramine, opteerimine](#). Kodakondsuse toimikud, ERA.14.16.2328. Vaadatud 20.01.2021.

⁴⁸ [Henri Werling](#). – Vikipeedia. Vaadatud 10.01.2021.

⁴⁹ Katoliku usu katekismus. Tallinn: Tallinna Katoliku Kirik, 1931.

⁵⁰ **Lenzbauer R.** (koost). Au olgu Jumalale: palved ja laulud katoliiklastele. Tallinn: Tallinna katoliku kirik, 1937, lk 4.

⁵¹ Väike katekismus. P. Pius X katoliku õpetuse kompendium. Tallinn: Fidelitas, 2003, lk 41.

⁵² **1968**: Te olete kuulnud, et muistsele põlvele on öeldud: sa ei tohi tappa! ja kes iganes tapab, kuulub kohtu alla. Kuid mina ütlen teile, et igaiüks, kes on oma vennale vihane, kuulub kohtu alla; aga kes iganes oma vennale ütleb

1968. aasta sõnastuse aramea tsitaatsõna *raka* on 1997. aastal tõlgitud omasõnaks *tola*. Suur vahe on aga pealtnäha vaid ühe vokaali võrra erinevate sõnade *jõle* ja *jäle* puhul. Eesti keele seletav sõnaraamat annab *jõle* vasteiks *kole*, *hirmuäratav*, *kohutav*; *alatu*, *nurjatu*. Sõna *jäle* vasted on aga *väga vastumeelne*, *eemaletõukav*, *vastik*, *kole*.⁵³ Seega ohustab tulepõrgu 1997. aasta tõlkes neid, kes nimetavad ligimest väga vastumeeleks, eemaletõukavaks, kuna 1968. aasta tõlke järgi kuuluvad põrgutulle eeldamisi sõna *jõle* teise tähendusega solvajad, st ligimest alatuks ja nurjatuks nimetajad. Huvitav on kõrvutada ka variante *põrgutulle* ja *tulepõrgusse*: esimese puhul on rõhutatud tuld, teise puhul põrgut.

2014. aasta, st uusim tõlge erineb eelkäijaist kardinaalselt.⁵⁴ Muistsele põlvele, seega otse inimestele suunamise asemel räägitakse muistsest ajast, objektid ei ole rõhutatud. *Raka* või *tola* asemel on määratlemata, suvaline *halvustav sõna*. *Põrgu* on taandatud algvormi Gehennaks, mida mõned inglise piiblitõlkijad on sõnastatud kui *Hell*, teised jätnud muutmata.

Järgmine uue testamendi tsitaat viienda käsu kohta on kirjas vaid veidi hiljem, Mt 19: 18–19. Käsk on esitatud Jeesuse vastusena rikkale noormehele, kes küsib, mida ta peaks tegema pärimaks igavest elu. Erinevate ajastuse keele variatiivsus on siin suurem.⁵⁵ Näeme, et adressaat on originaalile lähedasimaks peetud 1997. aasta tekstis lihtsalt *mees*. Viienda käsu puhul on esindatud lai skaala võimalusi: *sina ei pea mitte erratapma; sina ei pea mitte tappa; sa ei tohi tappa; ära tapa ja sa ei tohi tappa*.

„raka!“ kuulub Suurkohtu alla; aga kes ütleb „Sa jõle!“ kuulub põrgutulle. **1997**: Te olete kuulnud, et muistsele põlvele on öeldud: Sa ei tohi tappa! ja igaüks, kes tapab, peab minema kohtu alla. Aga mina ütlen teile: Igaüks, kes oma venna peale vihastab, peab minema kohtu alla, kes aga oma vennale ütleb: „Tola!“, peab minema ülemkohtu alla, kes aga ütleb: „Sina jälle!“, peab minema tulepõrgusse.

⁵³ Vt *jõle* ja *jäle*. Vaadatud 20.01.2021.

⁵⁴ **2014**: Te olete kuulnud, et muistisel ajal öeldi: „Sa ei tohi tappa, aga kes tapab kellegi, peab kohtu ees aru andma.“ Kuid mina ütlen teile, et igaüks, kes oma venna peale viha kannab, peab kohtu ees aru andma, ja kes solvab oma venda halvustava sõnaga, peab aru andma ülemkohtu ees, aga kes ütleb: „Sa igavene lollpea!“, sel on oht sattuda põlevasse Gehennasse.

⁵⁵ **1686**: Temma üttel talle: kumbe? Ent JESus üttel: Neid. Sinna ei pea mitte erratapma; Sinna ei pea mitte Abbi-Ello rikma; Sinna ei pea mitte warrastaa; Sinna ei pea mitte kawwalat Tunnistust andma; Auwusta omma Essä nink Emma; nink sinna peät armastama omma Lähembat kui henda essi. **1715**: Tema ütlet tema vasto: missugused? Aga Jeesus vastas: Neid: Sina ei pea mitte tappa: Sina ei pea abielu ärarikma; sina ei pea mitte varastama: sina ei pea mitte ülekohtu tunnistama. Austa oma Isa ja Ema: Nink sina pead oma ligimest armastama nagu issiennast. **1739**: Tema aga ütles tema vastu: Missugused? Aga Jeesus ütles: Sedda: Sina ei pea mitte tappa: Sina ei pea mitte abielu ärarikkuma: sina ei pea mitte varastama: sina ei pea mitte ülekohtu tunnistama: Austa oma isa ja ema: ja sina pead oma ligimest armastama nagu iseennast. **1912**: Tema ütles temale: „Missuguseid?“ Aga Jeesus ütles: „Sina ei pea mitte tappa; sina ei pea mitte abielu rikkuma; sina ei pea mitte varastama; sina ei pea mitte ülekohtu tunnistada.“ „Auusta oma isa ja ema“; ja „sina pead oma ligimest armastama kui iseennast!“ **1939**: Noormees ütles tema vastu: missugused? Aga Jeesus ütles: Sa ei tohi tappa, sa ei tohi abielu rikkuda, sa ei tohi varastada, sa ei tohi ülekohtu tunnistada; 19. austa oma isa ja ema; ja armasta oma ligimest kui iseennast. **1940**: Tema aga ütles: „Missugused?“ Jeesus ütles: „Seda: Ära tapa, ära riku abielu, ära varasta, ära anna valetunnistust, austa isa ja ema ja armasta oma ligimest nagu iseennast!“ **1968**: Tema küsis temalt: „Missugused?“ Jeesus ütles: „Sa ei tohi tappa; sa ei tohi abielu rikkuda; sa ei tohi varastada; sa ei tohi valet tunnistada; sa pead oma isa ja ema austama; ja armasta oma ligimest nagu iseennast!“ **1997**: Mees küsis temalt: „Millised?“ Jeesus lausus: „Ära tapa, ära riku abielu, ära varasta, ära anna valetunnistust, austa isa ja ema ning armasta oma ligimest nagu iseennast!“ **2014**: Noormees küsis temalt: „Millistest?“ Jeesus vastas: „Sa ei tohi tappa, sa ei tohi abielu rikkuda, sa ei tohi varastada ja sa ei tohi valetunnistust anda. Austa oma isa ja ema ning armasta oma ligimest nagu iseennast.“

Luuka evangeeliumi kirjakohta Lk 18: 20 tõlgetes on viies käsk esitatud järgmiselt: *ei peä erratapma* (1686), *ei peä tapma* (1715), *ei pea mitte tapma* (1739 ja 1912), *ei tohi tappa* (1939 ja 1968) ja *ära tapa* (1997 ja 2014).⁵⁶

Pea identsed on sõnastused järgmises kirjakohtas, Markuse evangeeliumis. Seal vastab Jeesus samale noormehele Mk 10: 19. Esindatud on *ei peä mitte erratapma* (1686), *ei pea tapma* (1715), *ei pea mitte tapma* (1739 ja 1912), *ei tohi tappa* (1939 ja 1968), *ära tapa* (1940⁵⁷, 1997 ja 2014). Huvitav on erinevus 1686. aasta Markuse ja Luuka evangeeliumide sõnastustes.

Edasi on viiendat käsku tsiteeritud apostel Pauluse kirjas roomlastele Rm 13, 8. Kirjutaja järeldab, et kõik käsud on kokku võetud uude käsku *armasta oma ligimest nagu iseennast*. Selles kirjakohtas kasutab 1686. aasta tõlge sõnastust *ei peä mitte tapma* ja tallinnakeelne 1715. aasta tõlge sama vokaalharmoniata *ei pea mitte tapma*. Tallinna varianti kordab Thor Helle aastal 1739 ja sellest peab kinni ka Jaan Bergmann 1912. aasta redaktsioonis. Alles 1939. aasta redaktsioon läheb üle sõnastusele *ei tohi* ja seda järgivad nii 1968. ja 1997. aasta redaktsioonid kui ka 2014. aasta uustõlge.

Apostel Jaakobuse kirjas on selgitatud, et käsud kehtivad ühe tervikuna, neist üht rikkudes rikutakse ka kõiki teisi. Tapmine on näitlikult kõrvutatud abielurikkumisega ja tõdetud, et kui keegi ei tapa, kuid rikub abielu, siis astub ta käsust üle. Kõnealune kirjakoht on sõnastatud *ei peä mitte tapma* (1686), *ei pea mitte ärratapma* (1715), *ei pea mitte tapma* (1739 ja 1912), *ei tohi tappa* (1939, 1968, 1997 ja 2014). Niisiis on sõnastused igas variandis identsed eelmise kirjakohtaga Rm 13: 8.

Kokkuvõttes on uue testamendi kirjakohtade puhul muutumine jälgitav, üleminek praegu käibivale sõnastusele *ei tohi* toimub pärast I maailmasõda uue põlvkonna lingvistide esindaja Uku Masingu sule alt.

6. Kokkuvõtteks

Pea 400 aasta vältel on eestlase mälus kinnistunud piibli keeld tappa, mille ta on saanud omas keeles kirjalikul kujul. Allikad on olnud katekismused, aabitsad-lugemikud ja piibel. Näiteks võib tuua, et Villem Reimani andmeil oli Tartumaal juba 1855. aastal iga kümne inimese peale üks tartukeelne uus testament⁵⁸, 19.–20. sajandi vahetuseks oli seda igas peres vähemalt üks eksemplar⁵⁹. Katekismusi trükiti massiliselt, tavapäraselt kingiti neid leerilastele õnnistamise päevaks. Kuni 1989. aastani ilmus piibel 47 trükis kokku 400 000 eksemplaris, kusjuures osade trükkide puhul ei ole trükiarv teada. Praeguseks on piiblist juba 53 trükki ja kolm veebiversiooni. „Wastne testament“ oli 1989. aastaks ilmunud kokku 20 trükis ja 113 000 eksemplaris, „Uus testament“ 75 trükis, kokku 723 000 eksemplaris, kusjuures taas ei ole osade

⁵⁶ Henri Werlingi tõlgitud Luuka evangeelium jäi nõukogude võimu kehtestamine tõttu käsikirjaks.

⁵⁷ Püha Markuse evangeelium. Tõlkinud ja seletustega varustanud H. Verling. Tallinn: Rooma-Katoliku Kirik, 1940, lk 145.

⁵⁸ **Reiman, V.** Eesti Piibli ümberpanemise lugu. Meie Piibli 150-aastase juubeli mälestuseks kirjutanud V. Reiman. Tartu, 1889, lk 33.

⁵⁹ **Paul, T.** (viide 36), lk 749.

väljaannete puhul trükiarv teada.⁶⁰ Seega levis dekalooq vähemalt oma riigi tekkeni koos selgitustega kohustusliku leeriõpetuse nõudel ja uue testamendi vahendusel iga eesti keele kõnelejani.

Lõpetuseks tasub aga süveneda Martin Lutheri „Väikese katekismuse“ teksti, täpsemalt viienda käsu selgitustesse.⁶¹ Ootamatu järeldus on, et inimese kehaline tapmine polegi esimesel positsioonil. Sellest eespool on soov teisele halba teha, kuri pilk, sõim ja laim. Alles siis järgneb füüsiline tapmine. Järjestus on loogiline: tegelikus elus on teise elu võtmine siiski haruldane, teised nimetatud aga täiesti igapäevased. Piiblis on pahasoovalikkust füüsilise tapmisega võrdsustatud mujalgi, nt 1 Jh 3: 15: *Igaiüks, kes vihkab oma venda, on mõrvar.*

Kas tapmine kui mittefüüsiliselt kahjustav tegevus on katekismustes aja jooksul taandunud? Võrreldes ühest viimastest katekismuse tõlgetega, seekord katoliku kompendiumi osana⁶², näeme, et käsu põhimõtted on jäänud samaks hoolimata 312 aasta pikkusest vaheajast ja usutunnistuste erinevusest. Kehalise hävitamise kõrval on samavõrra keelatud solvata, kurja soovida ja hinge närida. Selle asemel tuleb andestada ja soovida head.

Viienda käsu esmatrukist eesti keeles saab varsti 390 aastat. Praegusaja inimesed on tihti tuisakad ja enesekesksed. Kõrkus iseenda saavutuste üle, nendega hooplemine ja teiste alavääristamine on tavalised, ärapanemine ja poripild muutumas või juba muutunud uueks normaalsuseks. Rohkem kui kunagi varem peaksime just praegu nii poliitikas kui ka isiklikul pinnal edendama iseendis heatahtlikkust, sallivust, leplikkust ja abivalmidust. Ainult nii suudame säilitada sidusat ühiskonda ja arendada selle demokraatiat.

⁶⁰ Paul, T. (viide 36), lk 749–750.

⁶¹ Eesti-Ma Kele ... (viide 48), lk 38–39. Käsu sõnastus: „Wies käsk. Sinna ei pea mitte tapma. Mis see on? Meie peame Jummalat kartma nink armastama, et meie omma liggimise ihhole ühteki kahju ega kurja ei te, waid et meie teda aitame ja temmale hääd teme keige ihho hädda sees. 1. Mis kelab Jummal wiienda kasso sees? Et meie ei pea mitte tapma. 2. Kedda ei pea meie mitte tapma. Egga oma liggimest, ei ka iseennast. 3. Minnesuggune on see tapminne. Neljasuggune, (1) Süddamega, kui ta tahhab häl meel el kurja tehha; (2) Palle ehk näoga, kui temma liggimise peale vihha pärrast wäriti waatab. (3) Kelega, kui temma tedda sõimab, teotab ehk laidab; (4) Käega, kui ta tedda peksab ehk surnuks löb. 4. Mis keldakse veel wienda käsu sees? Et meie ei pea omma enese egga oma liggimise hinge tapma. 5. Mis kästakse veel wienda käsu sees? Et meie peame omma liggimest aitama ning temmale häd teggema kõige hinge ning ihho hädda sees. 6. Kuida peame meie liggimest aitama? Hea melega ning süddamest.“

⁶² Katekismus ... (viide 58), 44–45. Käsu sõnastus: „Mida keelab viies käsk “Sa ei tohi tappa”? Viies käsk “Sa ei tohi tappa” keelab meil tapmise, löömise, haavamise või muul viisil ligimise keha vigastamise, olgu see siis toime pandud ise või teiste kaudu; samuti ligimise vandesõnadega solvamise, temale kurja soovimise ja talle pahameele tekitamise. Selles käsus keelab Jumal ka enesetapu /.../ Mida käsib viies käsk? Viies käsk käsib meil oma vaenlastele andestada ja kõigile head soovida.“